

KÖLCSEY NEMZETNEVELŐ ESZMÉI.

I.

A magyar nevelés története a reformkorszak néhány vezető egyénisége iránt már eddig is igyekezett leróni azt a kötelezettséget, hogy a műveikből kisugárzó nevelő eszméket valamilyen egységbe fogja. Elsősorban Imre Sándort illeti az érdem Széchenyire, Wesselényire és Eötvösre vonatkozó dolgozataival. De ezek mellett még sokaknak adósai vagyunk, különösen pedig Kölcseynek, aki mint a magyar neohumanizmus legtisztább képviselője, de úgy is, mint a nemzeti eszmével kapcsolatos reformoknak magyar földön útnak indítója mindenkinél jobban megérdemli, hogy a neveléstörténet figyelmére méltassa.

Különösen kötelességünk ez akkor, amikor halálának századik évfordulója méltó szemrehányással emlékeztet mulasztásunkra. Ez alkalommal legcélszerűbbnek látszik, ha költőnk nemzetnevelő eszméit olyan szintézisben mutatjuk be, aminő szintézis a letűnt évszázad alatt vele foglalkozó irodalomból nyerhető. Ez az eljárás adhat leghűbb tükröt kezünkbe a pedagógiai jelentőségét kidomborító felfogás fejlődéséről.

Mielőtt a feladathoz fognánk, szükségesnek tartjuk, hogy röviden jellemezzük a rendelkezésre álló forrásokat.

Ama művek összességét, amelyek Kölcseyben többé-kevésbé meglátják és méltányolják a pedagógust, kitérő céljuk szerint két csoportra osztjuk. Először: vannak olyanok, amelyek csak meglékesen nyúlnak ehhez a kérdéshez. Ilyen a Kölcseyvel foglalkozó műveknek legnagyobb része. Számuk meghaladja a negyvenet. Másodszor: van két olyan dolgozat, amelyben Kölcsey moralizáló és nevelő tevékenységének vizsgálata önálló célként szerepel, de a rendszerezés gondolata nélkül.

Az első csoportbelieket megint három kategóriába sorozhatjuk. 1. Vannak köztük olyan kisebb cikkek, értekezések és beszédek, amelyek Kölcsey működését egészében, de mindamelllett rövidebb áttekintés formájában vizsgálják s közben mintegy alkalomszerűen szólnak Kölcsey nevelő irányzatáról is. Ezek közül különösen értékesek azok, amelyeknek szerzői egészben vagy részben Kölcsey kortársai s mint ilyenek, Kölcsey személyes erkölcsi hatásának is részint megfigyelői, részint átvevői és továbbadói voltak. Ide tartoznak: báró Eötvös József, Szemere Bertalan, Pap Endre, Obornyik Károly, Vahot Imre, majd Greguss Ágost, Gyulai Pál, a német Flegler stb. 2. Vannak olyan tanulmányok, amelyek Kölcsey működésének egyik-másik ágát műfaji szempontból kiemelik s kisebb-nagyobb fokú elmélyedésük szerint jut-

nak el a pedagógiai hatás kisebb-nagyobb mértékű felismerésére. Ezek szerzői már rendszerint a jelen vagy a közelmúlt írói közül kerülnek ki. Említésre méltók: Szegedy Rezső, Kelemen Béla, Nagy József, Bartók György, Pesthy Pál, Császár Elemér, Pukánszky Béla stb. 3. A harmadik kategóriába tartozó művek az előző kettőnek vezető szempontjait egyesíteni töreksznek. Kölcsey életét és működését egészében éppúgy, mint részleteiben tüzetes vizsgálat tárgyává teszik, ennél fogva rendszerint nagyobb terjedelműek is. Monográfiászerű életrajzok ezek, hol az egyik, hol a másik műfaj különleges jellegének kidomborításával, aszerint, amint inkább Kölcsey egyéniségét teszik meg közép-pontnak s köréje csoportosítják mintegy háttér gyanánt az egész kor rajzát, vagy pedig inkább a korról igyekeznek képet nyújtani s ebbe állítják bele, mintegy összetartó és egységbefoglaló kapcsolékné, Kölcsey személyiségét. Ezen alapon inkább életrajzoknak tekinthetjük Vajda Viktor, Jancsó Benedek és Angyal Dávid munkáit, viszont inkább monográfia Vértes dolgozata. Ennek megfelelően az utóbbi, mivel Kölcseyben úgyszólván csak a reformkor produktumát, nem pedig alakítóját és eszmei irányítóját látja, alig vesz tudomást Kölcseynek pedagógiai lelkületéről. Már több értékes gondolatot találunk idevonatkozólag Angyal Dávidnál, aki egyezersmind adataiban és megállapításaiban is a legóvatosabb és legmegbízhatóbb. Speciális történetírói, tehát kollektív szemléleti álláspontja azonban megakadályozza abban, hogy Kölcsey lelkének önálló irányú pedagógiai készségét a valóságnak megfelelő mértékben észrevegye. Már jóval több, a probléma lényegét érintő megállapításra akadunk Vajda és Jancsó életrajzában. Közülök Jancsó a tárgyilagosabb és rendszeresebb. A buzgó Vajdát a Kölcsey személye iránt érzett tisztelet és szeretet lelkesedése nem egyszer naiv túlzásokba sodorja.

Ama két tanulmánynak, amely a szóbanforgó probléma vizsgálatát önálló célként tűzi maga elé, a most említett Vajda, illetve Tóncs Gusztáv a szerzője. Az előbbi Kölcseyt mint moralistát ismerteti önállóan megjelent füzetében, az utóbbi Kölcsey pedagógiai nézeteiről értekezik a Magyar Paedagogia lapjain. Érdekes véletlen, hogy mindkettő 1896-ból való. Az előbbiből még fokozottabb mértékben ütköznek ki a Vajdát jellemző sajátosságok. A kis könyvnek minden lapja elárulja, hogy szerzője a pillanatnyi hangulatok embere, aki a napi politikával kapcsolatos alkalmi elméldéseknek nagy számmal szövi bele fejtegetéseibe. Ezért csak a leg gondosabb kritikával használható. Tóncs tanulmánya komoly és figyelemreméltó munka, s csak sajnálni lehet, hogy pedagógusaink úgyszólván tudomást se vettek róla, pedig a dolgozat alkalmas ösztönzésül szolgálhat a kérdés további tanulmányozására.¹

¹ A szóbanforgó munkák s az idevonatkozó helyek közelebbi megjelölése: *Br. Eötvös József: Beszédek.* (Összes munk. VIII. köt., Budapest, Révai; Kölcsey Ferenc fölött, 1839.) (15.) — *Szemere Bertalan: Kölcsey emlékezete.* Budapesti Arvizeknyv., IV. köt., Pest, 1840. (213.) — *Obernyik Károly: Szép-irodalmi Összes Munk.,* IV. köt., Budapest, 1879, Kölcsey Ferenc házi körben.

II.

E forrásművek alapján Kölcsey nevelő eszméinek vizsgálata két részre osztjuk. Először: azoknak az íróknak megállapításait tekintjük át, akik Kölcsey munkásságának *műfaji* fejtegetése közben, tehát részleges vizsgálódás útján jutnak el a nemzetnevelő gondolat felismeréséhez. Másodsor: azok közül emeljük ki a jelentősebbeket, akiket *egyetemes szemlélődés* vezet el erre a felismerésre.

Először tehát ez a kérdés: Milyen nevelő eszméket találnak egyesek Kölcsey kritikai, esztétikai, szónoki, esetleg költői műveiben?

Kölcsey kortársai közül Döbrentei az első, aki a Körner Zrinyijéről szóló kritika megjelenésekor rámutat bizonyos didaktikai hatásra. Szívesen veszi, hogy a műbírálatban a „tanítvány-nemzet” egyik tagja kimutatni igyekszik „az eddig volt tanító-nemzet” egyik irodalmi hírességének botlásait. Az ilyesmi nyitja fel az emberek szemét s eszméleti rá az ifjabb írónemzedéket arra, hogy az eddigi szolgai utánzás helyett eredetiségre kell törekednie s a nemzeti irodalmunkra jellemző „színt és lelket”, tehát bizonyos külső és belső sajátosságok összességét minden alkotásból elő kell ragyogtatnia. Jó jelnek véli Döbrentei, hogy íme „a serdülő szeme közé mosolyog a dajkájának”, mert felismerte, „hogy nem minden meséje igaz”.

Vajda azt a pedagógiai hatást rajzolja, amelyet Kölcsey kritikai művei összességükben a nemzetre vagy annak kimagasló egyéneire gyakorolnak. Nagyrészt ennek a hatásnak tudja be,

1848. (277., 283., 285., 295.) — *Döbrenteit* idézi *Kelemen Béla*: Az első magyar dramaturg, Székesfehérvár, 1897. (16.) — *Pap Endre*: Kölcsey Ferenc; *Csen-gery Antal*: Magyar szónokok és státusférfiak, Pest, 1851. (305., 332.) — *Vahot Imre*: Kölcsey Ferenc emlékei, Magyar- és Erdélyország képekben, II. köt., Pest, 1854. (100–102.) — *Flegler Sándor*: Kölcsey Ferenc, németből fordította ifj. Szinnyei József, Budapest, 1878, Franklin-T. (23., 42.) Eredetije 1856-ban jelent meg Nürnbergben. — *Toldy Ferenc*: A magyar nemzeti irodalom története rövid előadásban, Pest, 1865. (207–208.) — *Vajda Viktor*: Kölcsey Ferenc, Budapest, 1875. (9., 33., 50., 105., 107., 115–116., 118., 145., 272., 279., 301., 306.) — *U. az*: Kölcsey mint moralista, Kecskemét, 1896. (26–27., 35., 47–48., 52., 76., 79., 84., 100., 103., 106., 107., III.) — *Jancsó Benedek*: Kölcsey Ferenc élete és művei, Budapest (Nemzeti Könyvtár, XXXVIII. köt.), 1885. (32., 154–155., 338., 341., 392–393., 399., 404., 405.) — *Verédy Károly*: Paedagogiai Encyclopaedia, Budapest, 1886. (538.) — *Gyulai Pál*: Emlékbeszéd Kölcsey Ferenc születésének százados évfordulóján, Akad. Ért., 1890. (508., 512–514., 516.) — *Murajda F. Nándor*: A magyar kritika fejlődése, különös tekintettel Bajza József működésére, Eger, 1895. (93.) — *Toncs Gusztáv*: Kölcsey Ferenc pedagógiai nézetei, Magyar Paedagogia, 1896. (474–478., 480–481.) — *Kelemen Béla*: Kölcsey ítélete Csokonairól, a székesfehérvári áll. főreális. 1890–91. évi értesítőjében. (15.) — *Szevedy Hezsdó*: Kölcsey esztétikai dolgozatai, Egyet. Philol. Közl., 1897. (324.) — *Angyal Dávid*: Kölcsey Ferenc; Bevezetés Kölcsey Ferenc munkáihoz (Magyar Remekírók, 14. köt.), Budapest, 1903. (5., 33., 41.) — *Nagy József*: Kölcsey mint kritikus; Irodalomtört. Közlemények, Budapest, 1909. (258–259., 266.) — *Bartók György*: Kölcsey kritikája és kritikai művei; Erdélyi Múzeum, 1911. Kolozsvár. (34–41., 120–121.) — *Pap Károly*: Irodalomtörténeti vonatkozások Kölcsey leveleiben, Debrecen, 1911. (43.) — *Pesthy Pál*: Kölcsey a magyar műkritika és esztétika történetében, Zalaegerszeg, 1913. (4., 77.) — *Császár Elemér*: Kölcsey, a kritikus; Budapesti Szemle, 1913. (234.) — *Puldnzsen Béla*: Herder hazánkban, Budapest, 1918. (Német Philol. Dolgozatok, XXIII. köt., 30–35.) — *Pintér Jenő*: A magyar irodalom történetének kézikönyve, Budapest, 1921. I. köt. (478., 483., 485.) — *Kincs Elek*: Kölcsey a közéletben, Szombathely, 1931. (33., 58–59.)

hogy leomlottak azok az előítéletek, amelyek eddig nemcsak az irodalmi közvéleményt, hanem a társadalmi és politikai életet is elárasztották. „Ez egyengette és szilárdította meg azt az ösvényt, emelyen később egy Széchenyi, egy Kossuth is biztosan haladhatott.“ Meggyőződéssel hirdeti, hogy Széchenyi félsikert sem ért volna el Hitelével, „ha Kőlcsey nem hordja előtte a fáklyát, amellyel az észnek mindenfelé világosságot gyujtott“.

Ezt a hatást emeli ki Kelemen Béla is Kőlcsey kritikai működésében. A jövőt hívja bizonyságul, hogy Kőlcsey „elvei és ítéletei megtermékenyítették a magyar szellemi életet s néhány évtized alatt az ő nyomdokain egy újabb nemzedék virult fel“, amely Kőlcsey eszméiben „haladásunk biztosítékait tisztelte és ápolta“. Lassanként itt is, ott is felülkerekedett az a józan belátás, hogy egészséges fejlődés politikai életünkben is csak a hibáinkat feltáró s éppen ezért önismeretre vezető „szabad szó tekintélye“ nyomán támadhat.

Pszichológiai megfigyelések szerint az igazi pedagógus-lélek hivatására való rátermettségének legfőbb bizonyítéka az önmagával való elégedetlenség s ennek következményeként a folytonos tökéletesedés vágya. De az ilyen lélek nemcsak önmagával elégedetlen, hanem állandóan hadat visel azzal az elégedettséggel is, amely az egész nemzeti közösség lelkét megüli s haladásvágyát elzibasztja. Ilyen elvi jelentőségű harcnak a megindítását és győzelemre juttatását fedezi fel Kőlcsey kritikai működésében Murajda és Bartók György. Úgy látják, hogy Kőlcsey főcélja éppen amaz önelégültség elleni hadakozás volt, amely eddig eredményesen dacolt „minden üdvös eszme előrehaladásával“. Ennek az „önelégültségnek a kapuit törték be“ Kőlcsey recenziói, hogy utat nyissanak a nemzeti tökéletesedés számára.

Mintegy kibővíti a kritika fogalomkörét s így Kőlcsey műveinek nagyobb csoportjában látja meg a tanító célzatot Pesthy Pál. A tulajdonképeni kritikákat konkrét kritikai műveknek nevezi s közvetlen oktató hatást állapít meg bennük. Ellenben azokat, amelyek nem határozottan a kritika jogcímével lépnek fel, mint általában az értekezések legnagyobb része s köztük különösen a Nemzeti hagyományok, absztrakt kritikának hívja s közvetett didaktikai erőt tulajdonít nekik. Úgy véli, hogy Kőlcsey mind a két csoportba belevitte közös célként a közízlés fejlesztésének szándékát, bizonyára abból a meggyőződésből indulva ki, hogy tanító és útbaigazító nélkül nem lehet eredményesen tanulni.

Végül a didaktikai célzathól magyarázza Császár Elemér a kritikának szokatlanul szigorú hangját. Eszerint Kőlcsey úgy gondolkozott, hogy a kritika igazi hivatása a javítás. Ennek a hivatásnak azonban csak úgy felelhet meg, „ha kíméletlenül kimutatja a fogyatkozásokat s módot nyújt megjavításukra“.

Későbbi eredetű a nevelő esztétikus felismerése Kőlcsey szellemiségében. A mult század íróinál ez a gondolat még csak elvétve fordul elő, annál határozottabb alakot ölt a jelen században.

Angyal Dávid az esztétikai értekezések nyomán az „ízlés reformátorát“ látja Kölcseyben. Szegedy Rezső szerint költőnk ízlésnemesítő törekvésében leginkább Kazinczyhoz hasonlítható. De van egy nagy különbség köztük. Kazinczy célja megvalósulását csak a távol jövőtől s csak a kiválasztottaknak egy kicsiny körén belül várta. Vele szemben Kölcsey a közel jövőben kialakuló irodalomra számított, amely mint egy közös nemzeti szellem megnyilvánulása az egész magyarságra kiterjed, s „melyet a kevésbé képzett és a legműveltebb egyaránt élvezhet“.

Nagy József szerint A komikumról szóló értekezés is voltaképen a kritikai művekben megkezdett tanítás folytatása. Költőnknek ugyanis, előzetes felkérés alapján, Kisfaludy Károlynak egyik vígjátékáról kellett volna bírálatot írnia. Ő azonban célszerűbbnek gondolta, ha e helyett általánosságban ír a komikumról, mert abban a véleményben volt, hogy így „Kisfaludy is, meg a közönség is többet tanulhat“. Az alkalmi cél, amely vezeti, annak a beláttatása, hogy az idegen formákat nemzeti tartalommal kell megtöltenünk. De van egy távolabb eső, egyetemesebb célja is, nevezetesen egy „életképes, magyar kultúra megteremtése“.

A szónoki művek pedagógiai természetének felismerése a legrégebbi keletű. Már Eötvös József báró kiemeli Kölcsey szavának erejét és ellenállhatatlan befolyását. Ennek az erőnek és alakító hatásnak az okait kutatva Kölcsey politikai meggyőződésének mélyéig ereszkedik alá. Ha van valaki, aki sohasem kételkedett a nemzet jövőjében, akkor bizonyára Kölcsey az. Egy pillanatig sem értett egyet azokkal a sötétlen látókkal, akik azt hirdették, hogy az Ázsiából idevezérelt magyarság e földön befejezte rendeltetését. Sőt szentül hitte, hogy ez a nemzet éppen azért, mert annyi harcot győzelmesen kiállott, joggal remélheti a haladás és megerősödés napjának felvirradását.

Gyulai Pál azt tartja, hogy Kölcsey szónoki lendületével nemcsak „a magyar újabb politikai szónoklat iskoláját“ alapítja meg, hanem az egész nemzet nevelőjévé is válik. E gondolat kifejtésében Gyulai a reformkorszak összes munkásainak jelentőségéről szól ugyan, de elsősorban a küzdelem megindítójára, Kölcseyre céloz. A küzdelem eszközei, sőt bonyodalmai is tanítanak bennünket, mégpedig lelkületünknek, gondolkodásunknak megfelelően másra-másra. Így „a heveslelkű mérsékletet tanul, a csüggedő kitartást, az elégedetlen türelmet, a kiábrándult lelkesedést, az ábrándozó józanságot“. Megtanuljuk, hogy „nekünk több lelkesedésre, munkásságra, kitartásra, erélyre, önfeláldozásra, de egyszersmind több tapintatra és bölcseségre van szükségünk, mint más nagy nemzeteknek“. Ezek tévedhetnek anélkül, hogy létüket kockáztatnák. Ránk nézve azonban minden tévedés végzetessé válhat. Ehhez hasonló igazságokat tanulhatunk Kölcseynek és politikai harcostársainak működéséből. „Ha felfogjuk és megértjük munkásságuk igazi becsét — mondja Gyulai —, szellemük egy-egy szikrája, erényeik egy-egy töredéke, szívük

egy-egy szent érzelme olvad át lényünkbe. Így gyúlik össze az a nemzeti kincs, melyet növelnünk és őriznünk kell s utódainkra szállítanunk.“

Pintér Jenő szerint ezt a szélesebb körre kiterjedő hatást Kölcsey annak köszönhetette, hogy szónoklataival nemes népszerűsége törekedett, vagyis célja nem annyira az volt, hogy a sokasághoz „leereszkedjék“, mint inkább az, hogy a népet észrevétel nélkül „magához emelje“ s a gondolatok tisztasága által felvilágosítsa.

Kölcseynek barátaival folytatott levelezéséről szintén elég gyakran esik szó az utókor íróiban. Mindamellett a levelek értékelése pedagógiai szempontból alig egy-kettőnél mutatható ki. Először Vajda fedezi fel bennük a didaktikai értéket s arra a következtetésre jut, hogy ezeket a leveleket „minden gimnáziumi tanulóknak olvasnia kellene“. Sőt tovább is megy. Annyi „szívnyemesítő, eszméltető, meggyőződést fejlesztő“ erőt talál bennük, hogy nem tartaná feleslegesnek, ha azokat, „mint külön tárgyat, az összes iskolákban még magyaráznák is.“

Ha ezt a túlzott következtetést nem tehetjük is magunkévá, annyit mindenesetre el kell fogadnunk, amennyit egy másik író állapít meg. Ez az író Pap Károly, aki fölatalálja bennük egy negyedszázad „egész logikáját, stíljét és eszményeit“. S mindezek a legközvetlenebb módon, az író magánviszonyainak megismerése közben „jutnak az érdeklődő tudomására“. Különösen feltűnő ezekben a levelekben, hogy írójuk a széppel a valót is mindig egyesíti. E tekintetben teljesen eltér Kazinczytól, aki a szépet mindenek felett álló értéknek tartja, s ha kell, a valót is feláldozza neki. Kölcseynek ez a ragaszkodása az igazhoz olyan tulajdonság, amely ugyancsak nevelői gondolkodásról tesz tanúságot. Olyan ösztönös megnyilatkozás ez benne, amely egy „mély és mindent átható morális lelki életnek“ bizonyítéka.

A műfajhoz kapcsolódó nevelő hatás vizsgálata nem volna teljes, ha fel nem vetnők a kérdést: vajjon Kölcsey szorosan vett költészetében észlelték-e egyesek a pedagógiai lelkületet, s ha igen, mennyiben?

Az első, aki Kölcsey dalainak érzelemnevelő hatását éles szemmel észreveszi, a német Flegler a hatvanas évek közepén. Ez a hatás szerinte abban áll, hogy a költő „sohasem engedi át olvasóit a ziláltság érzetének“. Képei mindig találók és igazak. Gondolatai keresetlen fordulataikkal „mindig művészi és összhangzó kifejléshez vezetnek“. Ily módon lelki életünk egységének előmozdításával nagyban hozzájárulnak érzelmi világunk harmonikus képzéséhez. Toldy megállapítja, hogy ahol Kölcsey dalai reális tárgyakkól indulnak ki s ezekhez fűznek bizonyos elmékedéseket, ott a finom ironia mellett találkozunk a feddő hanggal is. Például hozza fel az Igazságot és Zrínyi dalát. Vajda a Himnusz keletkezésének okát részben a magyarság közt azidőtájt egyre jobban tapasztalható erkölcsi meghátrálásban keresi. Ennek ellensúlyozására egy erősebb erkölcsi front kiépítése is

célja volt Kölcseynek. Jancsó a költő szerelmi lírájában állapítja meg a didaktikai színezet kiütközését. Úgy véli, hogy egyik-másik vers (Laurához, Szerelem, Lotti, Jennyhez stb.) inkább a költőnek a szerelemről való elmékedését, mint érzésvilágát tárja elénk. Mintha csak arra akarna bennünket megtanítani, hányféle faja van ennek az érzelemnek. Egyik az éltető, másik a pusztító, harmadik a reménnyel kecsegtető, negyedik a bánatos szerelem.

Prózaí formájú költői műveiben is megtalálják egyesek az erkölcsi és társadalmi reformátort. Így Angyal a Vadászakban állapítja meg a reformszándékot. Amikor Kölcsey, mint Bentham tanítványa, ebben a művében a megyei főügyésznek mint nyomozó hatóságnak bűnvizsgáló módszerét kigúnyolja s a megyei börtönököt valóságos büntenyésztő telepeknek tünteti fel, valaképpen a közigazgatási és társadalmi rend megjavítására törekszik. E tekintetben Eötvösnek a fogházjavítás ügyében írt Véleményét, valamint A falu jegyzőjét két, illetőleg kilenc évvel előzi meg a Vadászak.

III.

Nézzük most az *egyetemes* szemléleti módot. Itt azt kell vizsgálnunk, hogyan látják meg egyesek a nemzetnevelő célt Kölcsey eszméiben, tekintet nélkül a műfaji jellegre.

Obornyik a nevelő célnak bizonyos negatív formáját, a feddést és korholást emeli ki Kölcsey működésében, mikor egyik-másik költeményének merész hangját a politikai viszonyokból magyarázza. Tudvalevő, hogy a kormány elnyomott minden olyan törekvést, amely a nyugateurópai új eszmék népszerűsítésére irányult. Azoknak, akik mégis vállalták az igazságért való küzdelmet, elveikért sok zaklatást kellett elszenvedniök. E viszonyok szemlélője volt Kölcsey is. Nemcsak a zsarnokság bántotta, hanem az a közöny is, amellyel a nemzet nagy része a gondolatszabadság elnyomását fogadta. Ezeknek az érzelmeknek eredménye a Zrínyi második éneke és az a keserű hangú bevezetés, amely A ferrói szent fa elején olvasható.

Pukánszky Kölcseynek Herderhez és a népdalhoz való viszonyát fejtegetve jut el a költő működésében a nemzetnevelő hatás felismeréséhez. Tudjuk, hogy Herder volt az első, aki világosan rámutatott arra a tiszta erkölcsi életfelfogásra és igazságszolgáltatásra, amely a népköltészetben érvényesül. Ezért is a népdalokat a nevelés megbecsülhetetlen eszközeinek tekintette.

Ugyanezt a meggyőződést szűri le részint Herder hatása alatt, részint tőle függetlenül Pukánszky szerint Kölcsey is, aki az akkoriban divatos „ossiani modornak” utánczását a nemzeti szellem rovására, Herderhez hasonlóan, szintén elítéli. Meggyőződése szerint a költészetet úgy kell reformálni, hogy egyrészt megmaradjon a nemzeti alapon, másrészt a továbbfejlődésre is képes legyen. Ehhez pedig egyetlen alkalmas mintának a népdalt tartja,

mint az említett erkölcsnevelő célzat hordozóját. Nép- és nemzetnevelő hatása a következményekben mutatkozik. Ő kelti fel Toldy és Bajza ilyen irányú érdeklődését s így születik meg Toldynak ama terve, hogy száz dalból álló gyűjteményt adjanak a nép kezébe ölcso áron s ezzel a nemzet nagy tömegének „nemesebb kézikönyvecskét“ nyujtsanak.

Azok a magasabbrendű heteropatikus érzelmek, amelyek a nemzeti közösség álláspontjáról ítélve különösen értékesek s amelyekre Kölcsey irodalmi eszméi és politikai tevékenysége elsősorban tanítanak, Vajda és Jancsó szerint ezek: alkotmányos érzés, nemzeti öntudat és önzetlen hazaszeretet. Az alkotmányosság érdekében és a zsarnokság ellen indított harcának erőteljes fegyverei a Zrínyi-dalok és Országgyűlési beszédei. Ezekkel Vajda felfogása szerint Kölcsey éppen oly úttörő munkát végzett nálunk, mint Franciaországban a legitimitás legelső zászlóvivője, Bossuet, vagy később mintegy öntudatlanul is ennek hatása alatt állva, Voltaire és Rousseau, D'Alembert és Diderot.

Nemzeti öntudatra nevel, mikor a magyar nyelv és magyar színészet érdekében harcolva, a nemzeti eszme érvényesülésének szükségét hangoztatja az idegennel szemben. Semmit sem ítél el úgy, mint az idegenmajmolást, nemzeti öntudatunk fejletlenségének legbiztosabb fokmérőjét. Ezért az iskolában éppúgy, mint a közéletben vagy a színpadon is a magyar szellemnek és magyar önérzetnek az uralmát követeli. Hogy minő nemzetnevelő fontosságot tulajdonít Kölcsey a tiszta magyar drámairodalom és színművészet kérdésének, semmi sem bizonyítja jobban, mint egy francia esetre való hivatkozása. Az Amerikába száműzött franciákat állítja a magyarság elé követendő példaként, akik az Újvilág pusztáin előbb építettek maguknak „francia játékszínt“, mint lakóházakat.

Együttal jellemzi Vajda a hazaszeretetnek azt a formáját is, amelyre a Himnusz írója példát adott. Hazaszeretetének bölcsellete, egész működésének egyik nagy ténye éppúgy különbözik a francia gloire-tól, mint a német fölényes hazafiságtól. Amazok mindketten önzők, az ő hazafisága ellenben az „önmaga fejlődése útján kinemesedni akaró, másokat megértő, önzetlen magyarság hazaszeretete“.

Azonban Kölcsey hazaszeretete nemcsak önzetlen, hanem minden irányban elfogulatlan is tudott maradni. Sohasem egyoldalú hazafias érzésre nevel. Távoltartja ezt tőle egyrészt szabadelvűsége, másrészt tárgyilagossága, amellyel a viszonyokat megítéli.

Egyenesen szabadelvűségéből magyarázza Obernyik azt az elszánt küzdelmet, amelyet a nemzeti szellem érvényesülése érdekében a kormány ellen folytat. De ugyanez a szabadelvűség képesíti arra, hogy a másik végteltől, az elfogult hazafiság érzésétől is mentesíteni tudja magát. Világosan látja a magyarság hibáit s más nemzetektől való elmaradottságát. Különösen az a nagy ellentét bántja, amely a nyugati államok és Magyarország

közt van. Ugyanaz a kritikai szellem ez, amely Széchenyiben már egy szélesebb körű aktivitás erejévé izmosodva jelenik meg. Tárnyilagos nemzeti érzését igazolja többek közt Viszota egy jellemző eset felemlítésével. A tudományosságban is legfőbb követelménynek tekintti a tárgyilagosságot. Enélkül semmiféle irodalmi munkának sem tulajdonít igazi értéket, bármennyire szolgálja vélje is az egyébként a nemzeti érdekeket. Ezért mutatja ki Váradi János „A világ eredeti nyelvéről” című munkájának értéktelenségét, amely helytelen okfejtés alapján — a divatos romanticizmus eszmeáramlatának hódolva — a magyar nyelvet tünteti fel a világ ősi és eredeti nyelvének.

Kölcsey a hazafisággal szemben is felállította a maga etikai követelményét, amelyet mindenekelőtt magára nézve tartott kötelezőnek. Erre Vajda hívja fel a figyelmünket. Azt tanította és igazolta is a saját példájával, hogy a hazafiság moráljának alapfeltétele minden külső kényszerűség kizárása. Nem azért kell szeretnünk a hazát, mert mások szeretik, vagy mert úgy érezzük, hogy a politikai hatalom súlya ilyen irányú kívánságával ránk nehezedik. Akik így gondolkodnak, ha csak szerét tehetik, könnyen kibújnak polgári köteleességeik teljesítése alól. A hazaszere tet morálja az ember lényétől elválaszthatatlan belső erőben, mintegy lelki kényszerben áll, mely „a haza érdekét előmozdító jó fejlesztésében” éri el a maga megnyilatkozását.

A Himnusz költője nemzetnevelő törekvésével mindig összekötötte azt a szándékát, hogy egyszersmind az egyetemes emberi értékekre is ráeszméltesse a magyarságot. Ezt a tényt is észreveszik néhányan, elsősorban egy-két kortársa, majd pedig legterjedelmesebb életrajzainak írói. Ilyen értékek a jó, szép és igaz eszméi nemcsak elvont, hanem konkrét megjelenési formáikban is, aminő az emberi faj nemessége, a széplelkűség és a már említett szabadelvűség — eredeti és egyedül helyes értelmezésében.

Azt a gondolatot, hogy Kölcsey a magyar emberben az egyetemes emberiség megnemesítésére is törekedett s hogy éppen ezért gazdag szellemi termése egyszersmind az egész emberi nem közös kicséne is tekinthető, Szemere Bertalan egy szép költői képpel világítja meg. Az édenkert zárva van ugyan az emberiség előtt, de azért nem pusztaság, vannak lakosai, akik ott élnek a maguk eredeti tisztaságában s akik közül a Gondviselés időnként elküldi a maga követét az emberiség megnemesítésére; ilyen volt Kölcsey is.

Legfőbb humanisztikus eszménye Pap Endre szerint a széplelkűség, amelynek másait csak az ókori rómaiak és még inkább a görögök világában találhatni. Ezért is lehetett Kölcsey a magyarság számára a neohumanizmus eszményeinek legmértöbb hordozója.

A következő egyetemes emberi eszme, amely magyarságának állandó vezetője volt, az abszolút igazság keresésének konkrét formája: a szabadelvűség a maga eredeti elgondolásában. Nemzetközi forrásból merít: Bayle a mestere, aki a Descartes-féle

szabad vizsgálódás nyomán haladva a kritikai elv egyetemes érvényének hangoztatásával az erkölcsöt s vele együtt az embert is felszabadította a szellemi szolgaság alól. Kölcsey a maga szabadelvű felfogását Vajda szerint éppúgy bevitte a vallásba, mint a tudományba. Azt hirdette, hogy minden vallás egyformán boldogíthat, ha képesek vagyunk a babonán felülemelkedni s lelkünket az előítéletektől megtisztítani. A tudománynak és felvilágosultságnak csak annyiban tulajdonított értéket, amennyiben előmozdítják az emberiség boldogságát. Ugyanaz a felfogás ez, mondja Vajda, amelyet Brunetiére csak félszázaddal később hangoztatott. A szabadelvűség intellektuális lényegével rokon jelenség Kölcsey felfogásában a lelkiismereti szabadságnak mint erkölcsi tulajdonságnak feltétlen uralma. Magyar kortársai közt elsőnek hirdeti, hogy „a lélek meggyőződése felett földi ítélőszéket“ nem hajlandó elismerni, mert „a lelkiismeretnek halandó bírása nincs“.

Jancsó belső lelki rokonságot talál Kölcsey és Bayle között. Bayle kételkedő és kritikai elme. Minden előítélettől mentesen gondolkodik a vallási kérdésekről. Életrője, a német Feuerbach, szerény, békés természetű embernek rajzolja, de egyszersmind olyanak is, aki bátor és rettenthetetlen, mikor az igazságot kell harcolnia. Ilyen volt Kölcsey egyénisége is, ezért gyakorolhatott rá Bayle könyvének olvasása rendkívüli hatást, s ezért esik országgyűlési működésének egyik súlypontja éppen a vallásügyre. Amilyen elszánt harcot vívott mint nemzetnevelő a magyar nyelv ügyéért, éppolyan hévvel szállt síkra mint az egyetemes emberi értékek védője a lelkiismereti szabadságért. Ez a kérdés állt ugyanis legközvetlenebb kapcsolatban világnézetével, s tisztázása mint a felvilágosodás és szabadelvűség követelménye az emberi előhaladás problémakörébe tartozott.

Kincs szerint Kölcsey a szabadságban a történelem lelkét látja, mely az embert szakadatlanul előrehajtja a fejlődés útján. Ennek a határozottan kultúrateremtő célzatnak megfelelően pedagógiai természetű az eljárása is: a lustákat felrázza tespedésükből, az alvókat életre kelti, a hízolgókat megleckézteti. S ha kell, a szigorúbb eszközök alkalmazásától sem riad vissza: a kapzsikat megkorbácsolja s a közös ügy árulóit kirekeszti az emberek erkölcsi közösségéből. Gondoljunk csak ismételten a lengyelek és a magyar nyelv ügyében mondott beszédeire.

Eme humanisztikus eszmék legszebb harmóniába olvadnak a nemzetnevelő eszmékkel Kölcsey legértékesebb pedagógiai tárgyú művében, a Parainesisben. Van Kölcseynek még két másik ilyen tárgyú műve is, az egyik az „Iskola és világ“, a másik a „Magyaróvári gazdasági intézet ismertetése“. Az első alig egy-két lapra terjedő töredék s a legfőbb tanulság, amelyet már a kortársak is leszűrnek belőle, hogy az iskola ne az ismeretek halmozását tekintse fő céljának, hanem ama készség megadását, hogy a növendék képes legyen a további önművelésre. Tehát a materiális képzéssel szemben a formális képzést helyezi előtérbe. A másik

pedig Kölcseynek annyiszor vitatott gyakorlati érzékét bizonyítja anélkül, hogy magasabb értékelésre tartana számot.

Ezekkel szemben a Parainesis erkölcsnevelő értékének elismerésére nézve a régi és újabb írók között nincs különbség. Csupán a rendeltetési kör megítélésében találunk eltéréseket. Vahot Imre a bölcséleti munkák közé sorolja s a művelt magyar közönségre gyakorolt hatásának titkát a következőkben foglalja össze. „Száz elméletek és homályos műszavakba burkolt” gondolatok helyett „ész- és kedélyre ható, gyakorlati életbe vágó” tanácsokat nyújt. Elmélkedése tárgyát, amely természeténél fogva rideg, a költészet és szónoklat „virágokkal díszített ruhájába öltözteti” és ezzel közvetlen bájt és melegséget ad neki.

Jancsó nem habozik kijelenteni, hogy a Parainesis a tudományok közül is a legnehezebb, tudniillik az önismeret tudománya s mint ilyen „az ifjúság erkölcsi nevelésének egyik kútforrása lesz mindaddig, míg az emberi kebelből a valódi erény szeretete ki nem pusztul”. Velük szemben Verédy enciklopédikus összefoglalásában szinte kizárólag a Kölcsey-család „legintimebb” nevelő eszközeit látja benne. Olyan intó beszédnek mondja, melyben a költő „az emberiség legmagasztosabb eszméit igyekszik rokona szívébe ültetni”.

Az összes írók közül Töncs az, akinek legközelebb sikerül férfközni a mű megértéséhez. Úgy tekinti, mint Kölcsey szellemének legérettebb alkotását, amelyben egy mélyen érző és gondolkodó személyiség összes lelki értékei feltalálhatók. Tiszván pedagógiai munka, „bár semmi pedagógiai színezete nincs”. Az iskolakönyvek száraz, nem egyszer tudákos hangjának nyomát sem találjuk benne, mert szerzőjét művészi ízlése megakadályozta abban, hogy ilyen színvonalra helyezkedjék. De minden tudományos rendszer és didaktikus hang mellőzésével is tanít. Oktató jellegét igazolják „világosan körvonalazott célja és kiemelt pedagógiai szabályai”.

Tárgya: az önismeret és önnevelés problémája. Alapgondolata: „Ismerd meg magadat, azután tökéletesítsd elmédet, szívedet, akaratodat, s minden erővel oda törekedjél, hogy hazádnak és az emberiségnek javát előmozdítsd!” Az önnevelés időpontja egyik emberben korábban, másokban későbben kezdődik, de általában a 15—18. év közé tehető. Ez a korszak egybeesik az önismeret ébredésével, amikor az ifjú a maga benseje felé fordulva észreveszi saját lelki tartalmát, erejét és gyöngéit, jó és rossz hajlamait. Az az ismeretkör, amelyet Kölcsey az önneveléshez szükségesnek tart, mindenben a korabeli hazai viszonyokhoz alkalmazkodik. Iránytűje a magyar nemzeti szellem s a magyar nyelv érvényesülése, amelyért az egyes országgyűlések már 1791 óta állandó küzdelmet folytattak a nélkül, hogy érdemleges eredményt értek volna el.

Hiánya azonban Kölcsey tervezetének Töncs szerint, hogy kevésszámú ismeretet ölel fel s arisztokratikus jellegénél fogva nem juttat helyet a demokratikus szellemű tudományoknak.

Különösen kifogásolható a természettudományok mellőzése. Ennek okát Toncs abban találja, hogy Kölcey itt elsősorban a magyar nemes ifjakhoz kíván szólni.

A mű az értelem kiművelését fontosnak tartja ugyan, mégis a főgondot az érzés nemességének, az erkölcsi akaratsnak és jellemnek kiképzésére fordítja. Gondolatmenete abban a magasztos elvben éri el tetőpontját, mellyel „az élet főtörvényét“ állapítja meg. E törvény foglalatja az, hogy az ember a magányban tökéletesül ugyan, de tökéletesedésének eredményeit állandóan nemzete és az emberiség javára kell hasznosítania. Csak az ilyen élet tekinthető igazán erényesnek. Igazolhatjuk Toncs megállapításainak helyességét, mert legrövidebben és legáltalában csakugyan ez a törvény fejezi ki Kölcey etikai világnézetét és nevelői gondolkodását.

BARANKAY LAJOS.

A NÉMET KÖZOKTATÁSÜGY AZ ÁLLAMÁTALAKULÁS ÓTA.

(Második, befejező közlemény.)

5. A Harmadik Birodalom a parasztságra, amelytől — mint már említettük — a nagy népi megújodást reméli, kulturális téren is igen nagy figyelmet fordít. Eme törekvéséből érthető a vidéki továbbképző iskolázás gyökeres megreformálása és átszervezése. A kezdeményezést a birodalmi nevelésügyi miniszternek 1935 szeptember 24-i rendelete jelenti. A rendelet megváltoztatja az intézménynek nevét is (*Ländliche Fortbildungsschule*): a jövőben ezeknek az iskoláknak a neve *Ländliche Berufsschule für Knaben* és *Ländliche Hauswirtschaftsschule*, illetőleg *Ländliche Berufsschule für Mädchen* lesz, hogy az iskolák már nevükben is tükrözzék a birodalomnak azt a kultúrpolitikai törekvését, amely a továbbképző iskolázás elmélyítésétől a paraszti hivatás- és kultúrtudat kialakítását reméli. Az oktatás célja — mint az 1936 október 15-én kiadott Utasítások kifejtik — 1. a növendékekben a földműves-társadalomnak a népközösség iránti feladatát és a nép összességében elfoglalt helyét tudatosítani és bennük erős hazaszeretetet, valamint a népközösség érdekében végzendő munka akaratát felkelteni; 2. a gyakorlat révén szerzett ismereteket oktatás által megalapozni és kiegészíteni. A tanítás az alapvető népi-politikai tárgyakon kívül a mezőgazdasági és háztartási ismeretekre, valamint a helyesírás és számolás gyakorlására terjed ki. A politikai iskolázás célja a nemzeti szocializmus lényegének a megértetése; a háztartási ismeretek tanításának főtörekvése a magánháztartást az egész nép gazdasági életének és az államháztartásnak a keretében mint annak részét bemutatni. Az oktatás két évre, évenként 160 órára terjed ki; ha ez kivihetetlen, három éven keresztül évenként 120 órát kell berendezni. Az oktatásban való rész-